

ISSN 1300-9672

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

**Review of the Faculty of Divinity
University of Süleyman Demirel**

Yıl : 1995

Sayı : 2

İSLÂM'DA SEMBOL*

Yazan: Prof.Dr. Muhammed HAMİDULLAH**

Çeviren: Prof.Dr. İsmail YAKIT***

Giriş

En eski medeniyetlerden beri bütün dünyada insan, din konusunda semboller kullanmıştır. Çünkü semboller arzu edilen fikri daha çok aydınlatır.

Birisine teslim olan, onu kendisine efendi olarak kabul ettiğinde önünde, tevazu göstermek için eğilir. Peki, var olan ama görünmeyen Allah için ne yapmalı? Eskiden cehalet zamanlarında insanlar, herhangi bir ilâhî sıfatı bir sembolle temsil etme yolunu seçmişlerdir. Nitekim “ateş”, zerdüştler için, ilâhî kudreti sembolize eder, zira hiçbir şey ateşin önünde dayanamaz. Brahman Hintliler'e göre “inek” (sütü, eti, derisi ve hattâ yakılan dışkısı bile) ilâhî lütfu temsil eder. **Dört elli insan** da; şayet bu kadar kabiliyeti olan insanın iki eli varsa, tanrının da en azından dört eli olmalıdır, demek ister. Aynı şekilde **fil kafalı insan** herşeyi en iyi bileni sembolize etmektedir vs..

* *La Symbolique en Islam*, Centre d'Education Islamique, Etudes Sur l'Islam No:1, Paris 1986. (Daha önce *Journal-France-Islam* da neşredilmiştir. No: 59, Janvier Paris 1972)

Sembol kelimesi, işaret, iz, rumuz anlamlarına gelir. Daha ziyade soyut (=mücerred) kavramları somut (=müşahhas) örneklerle anlatmada kullanılır. Sembol anlamına gelen diğer kelimelerin izahı ve İslâm'da Sembolizm için bkz. İ. YAKIT, *Yunus Emre'de Sembolizm ve Üniversal Değerler*, Çıktım Erik Dalına ve Şerhlerinin İncelenmesi, Yunus Emre Sempozyumu (1988) Bildiriler, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 145-167.

Prof. Hamidullah Bey'in bu çalışmasını, İslam dininin esasları içinde yer alan sembollerin açıklanması açısından faydalı gördüğümüz için Türkçe'ye kazandırdık. Gerekli gördüğümüz yerlere dipnotlar düşerek ek bilgiler verdik (Çevirenin notu).

** Maître de Recherche honoraire au CNRS (Paris)

*** Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

Vahyedilmiş din İslâm, kendi yaratılışlarında putları yaratıcı olarak gören putperestlerin bu nevi cehaletlerini elbette taklit edemezdi. Son din olan İslâm'a uygun ve onda var olan vahyedilmiş sembolleri açıklamak için bu çalışmamızda gerekli çabayı göstereceğiz.

İslâm ve Sembol

İslâm, aşkın ve içkin bir Tanrı'ya ibadet için, sözlü formüller ve hareketler altında (yatan) soyut mefhumları yeterli bulur. Somut objelerin kullanılmasına pek rastlanmaz. Peygamber Hz. Muhammed tarafından kendisinden önceki peygamberlere izâfe edilen, özellikle İslâm'daki hacc konusunda muhafaza edilen aslında İslâm öncesi olan unsurlar bunun yegâne istisnası gibi gözüküyor. Elinizdeki bu çalışma, aynı anda hem objeleri ve hem de sembolik hareketleri hâiz olacaktır.

DİN BİNASI

Peygamber Hz. Muhammed "İslâm binası, Bir Allah'a ve dört direğe (tıpkı bir çatı ve dört direkte olduğu gibi) inanmaktan ibarettir" der. Bu dört direk de şunlardır: Namaz, Oruç, Zekat ve Hacc. Şimdi bunları birer birer inceliyelim.

ALLAH

Yaratıcımız Allah bize görünmemeyi tercih etmiştir. İnsan bununla beraber ibadetteki fiilleriyle olduğu kadar tefekkürle de O'nu düşünür. Görünmeyen bu Zorunlu Varlık'ın mevcudiyetini insanın, bazı yollarla simgeleme ihtiyacını hissetmesi, tefekkür esnasından daha çok, ibadet fiilleri esnasındadır. (Nitekim) Amerika'nın Kızılderililer'inde veyahut Brahman Hintliler'de olan fantastik ve hayali imajlarla ihdas edilen putlar bu tasarımdandır. İslâm da somut bir obje seçmiştir ama onda hiçbir figüre ihtiyaç yoktur. Bu obje "Beyt"tir (Beytullah). Beyt (ev)'in varlığı, görülmesi gerekmeyen sâkinin (evde oturanın) veya ev sahibinin mevcudiyetine işârettir. İşte bütün kudret vâ haşmetiyle O buradadır. Eğer bir müslüman Allah'ın "Beyt" (ev)'inin önünde secde ederse, herkes otomatikman anlar ki, bu secde, tapma ve secde objesi olan "Beyt"in binasına değil, bilakis ibadet fiillerinin

objesi olan “Evin Sahibi’nedir”. Bu sembol, İslâm’da kullanılan büyük ve temel bir semboldür. Hacc konusunda bundan bir kere daha bahsedeceğiz.

İslâm filozoflarına göre Allah, Zorunlu Bir Varlık’tır (Vâcibü’l-Vücûd). Her türlü fizik algının ötesinde olan Allah’ı insan, kendi imâlatı bir obje ile simgeleme ihtiyacını sıkça hisseder. En azından ruhî hayata yeni başlayan, kendi ruhî gelişiminin doruğunda terk edeceği bu ihtiyaçları hisseder. Derler ki, diğerlerinin bittiği yerde İslâm başlar, câmiler, kesinlikle hiçbir objenin, ikon ve benzeri şeylerin yer almadığı bir “çöldür”.

Bir taraftan, Allah’ın Zât’ının Bir, sıfatlarının çok olduğu tasdik edilir. Kadîr-i mutlak, her yerde hazır ve nâzır olan, her şeyi en iyi bilen, yaratıcı, her şeyi en iyi işiten, gören, hükmeden, diriltten vs. hep aynı Varlık’tır.

Öte yandan, ilk müslüman mutasavvıflar şöyle bir meselden bahsederler: Körlerden bir grup, bir fille hiç karşılaşmamışlar. Bir gün onlara kendi köylerine bir fil geldiği haberi verilir. Önüne gelirler. Biri gider elini filin hortumunun üzerine koyar, diğeri ayağına, üçüncüsü kulaklarına, bir diğeri dişine ve böylece devam eder. Geriye dönüşlerinde intibalarını birbirlerine karşılıklı anlatırlar. Biri der ki, fil eğri bir direk (hortum), diğeri de; hayır, dik bir sütun gibidir (ayak), üçüncüsü, hayır açılmış bir kanat gibidir (kulak) diye tasdik eder. Dördüncüsü de buna karşı: hayır cilâli bir taş gibidir (diş), der. Kimse yalan söylemiyor ama kimse de görme alanının dışında kalan fil üzerindeki gerçeği bilmiyor. Bu örnekteki fil yerine Allah’ı koyarsak, körler de O’nu arayan insanlardır. Müsterek bir Tanrı (anlayışı) konusunda, insanların niçin farklı neticelere ulaştıkları çok açık bir şekilde farkedilir. Kur’an’da buna ima vardır (*Kur’an V/48*): “...Her biriniz için bir yol ve yöntem kıldık; eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat bu, verdikleriyle sizi denemesi içindir; o halde iyi işlerde birbirinizle yarışınız. Hepinizin dönüşü Allah’adır. O, size ayrıldığınız şeylerde haber verecektir”. Muhtemelen, İslâm âmentüsündeki sadece “Peygamber Muhammed’e” şeklinde değil de, “Allah’a ve Peygamberleri’ne inanıyorum” şeklindeki ifade buradan gelmektedir.

AHİRET

Mü'min, herkesin gitmek zorunda olduğu ve kimsenin geriye gelmeyeceği görünmeyen öbür âleme inanır. Son hüküm gününe, cennet ve cehenneme de inanır. Semboller olmadan o (âlem) nasıl tasvir edilir ki?

Ahirette Tanrı teraziyle hüküm verir. Ferdin iyi işleri terazinin bir kefesine, kötü işleri de diğer kefesine konur ve üstün gelen taraf ilgilinin kaderini belirleyecektir. Görülüyor ki bu imajlar âleminde beşerî fiiller (kefeye konan) birer ağırlık formunu alıyor.

Cennetin zevkleri ve neşeleri nasılsa aynı şekilde cehennemde acıları ve korkuları, burada bahsetmeyeceğimiz çok sayıda imajları gerekli kılmaktadır. Bütün bunlar hayra davet etmek ve şerden vazgeçirmek içindir.

NAMAZ

Hz. Peygamber *"Herşeyden önce namaz, dinin direğidir"* diyor. Sembolizm iman konusundan daha fazla namaz konusunda kullanılır. İslâm'da namaz, kâinattaki bütün varlıkların ibâdetlerinin âdeta bir sentezidir. İşte nasıl olduğu:

Namazda temel olarak üç türlü bedenî hareket vardır: Ayakta durmak (kıyam), eğilmek (rûku') ve alnını yerek koymak (secde) dir. Önce alınan abdestten sonra namazı sıkı saflar halinde kılmak gerekir. Kıyam, rûku' ve secde şeklinde ifâde edilen bu üçlü vaziyet namazda birçok kere aynen tekrar edilir. Uzanılır, kısalınır ve yüksek sesle de okunulur (kıraat).

Tabiatda üç türlü âlem vardır: Cansızlar (cemat=madenler), bitkiler ve hayvanlar âlemi. Dağlar dâima kıyamdadır ve bu halleriyle Yaratıcı'sına hizmet ederler (rüzgârların, yağmurların, tanıdığımız ve tanımadığımız diğer binlerce şeyin düzeni için de aynıdır). Bir müslüman namaza, ayakta tıpkı bir cemat (cansız=maden) gibi hareketsiz ve konsantre olarak başlar.

Bütün dört ayaklı hayvanlar, kuşlar, balıklar, hepsi devamlı rûku'dadırlar. Bir müslüman da namazda ikinci şekil olan rûku'u

yapmakla, tıpkı hayvanlar örneğinde olduğu gibi, Tanrı'yı ululamak için rüku' eder¹.

Bitkilerin ağızları kökleridir. Onlarla besinlerini ararlar. Toprağın üzerine yayılmış olan başları âdeti secde halindedirler. Namazın üçüncü temel bedenî vaziyeti secdeyi ihtiva eder ki, onda alın yere konur.

".. O, temizleniniz diye suyu gökten sizin için indirir" (*Kur'an VIII/II*). Müslüman namazı eda etmeden önce abdest almak zorundadır. Yikanmak tevbe etmeyi sembolize eder. Şunu göz önünde tutmak gerekir ki, günah işleyebilecek bütün organlar abdestte yikanır. Özel organlarda şehvî günah vardır. Umumî organlarla mesela ellerle yazılır, vurulur, hırsızlık edilir; ağızla yenilir, içilir, konuşulur; burunla koklanır; yüzle yetkiler kötüye kullanılır; kollarla kavga edilir; başla düşünülür, bir takım şekiller tasarlanır; kulaklarla işitilir; ayaklarla günah yolunda yürünür. Onları yıkarken bir daha günah işlememe ve günahları yinelememe kararı alınır.

"Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile tesbih eder. Melekler de..." (*Kur'an XIII/13*). Müslüman yüksek sesle "Allahu Ekber" diyerek namaza başlar. Sonra Allah'ın vahyedilmiş sözü olarak inandığı Kur'an'dan bazı ayetler okur. Allah'a yolculuk Allah'ın kelamı yoluyla olur. Tıpkı elektrik akımındaki ışık gibi. Kör bir kimse istikameti (Allah) doğru yolu nasıl bulabilir? Sadece kendisine rehberlik edenin sözüyle tanıyabilir.

"Göklerde ve yerde bulunanlarla, sıra sıra kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi niyazını (salat) ve tesbihini bilir" (*Kur'an XXIV/41*). Namaz, prensip olarak, tıpkı kuşların uçuşlarında olduğu gibi, bir imam tarafından yönetilen cemaatle eda edilmelidir.

1 "Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi dört ayakla yürür. Allah dilediğini yaratır. Şüphesiz Allah herşeye kâdirdir" (*Kur'an XXIV/45*). Bu ayeti kerimeyi Muhyiddin İbnü'l-Arabî, karnı üzerinde sürünenler secde, dört ayaklılar rüku, iki ayaklılar da kıyam halindedirler. Hepsisi de namazın bir rüknünü fitraten eda ederler demektedir. (Çevirenin notu)

"... *Düzenli olarak kendi yörüngesinde seyreden güneşi ve ayı sizin istifadenize sundu*" (*Kur'an XIV/33*). Bir müslüman da her namazda birçok kere, kıyam, rüku' ve secde halinde aynı fiilleri düzenli olarak tekrar eder.

"Allah'ın yarattığı şeylerin, gölgeleri sağa sola vurarak, Allah'a boyun eğerek secde etmekte olduklarını görmüyorlar mı?" (*Kur'an XVII/48 ve XIII/15*). Namazda kıyamda iken uzanılır, rüku'da küçülünür ve secdede de kısalınır. Sonra tekrar ayağa kalkınca yeniden uzanılır (uzun olunur). Başka benzerlikler de bulunabilecektir. Fakat hepsi de "beşerî olmayan" nesnelerden olacaktır. İslâm'ın namazı burada, eşref-i mahlukât olan insana uygun gelecek şekilde "beşerî" ve özel anlamda bazı şeyleri ihtiva edecektir.

İnsan Allah'a yönelir ve her ruh Yaratıcısı'na yakın olmaya can atar, fakat herkesin bir kapasitesi vardır. Muhakkak ki, bir peygamber Tanrı'ya yakın olanlardan daha yakın olacaktır. Gerçekten Hz. Muhammed'in hayatında mirâcî pek meşhurdur: Göğe çıkmış, ilâhî huzura kabul edilmiş "*İki yay arası kadar, hattâ daha yakın olmuştur*" (*Kur'an LIII/9*). Bu karşılaşma esnasında Peygamber Hz. Muhammed, hitabına Allah'a selam vererek başlar: "*Kutlu selamlar ve samimi teslimiyetler Allah'a aittir*". Allah: "*Selâmet, ilâhî rahmet ve bereket senin üzerine olsun ey peygamber*" diye cevap verir. Peygamber Hz. Muhammed, insanlık için olan hassasiyetini: "*Selâm üzerimize ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun*" diyerek dile getirir.

Hız. Muhammed "*namaz mü'minin mirâcıdır*" diyor. Mirac, Allah'ı karşılamakla son bulur. İslâm, Tanrı'nın dışında ayrı bir varlık olarak insanın insan olarak kalması ve bir karışıklığın olmaması için "ittihad" terimini kullanmaktan sakınır. -Karşılaşma karşılıklı selâmlaşmalarla ne güzel sembolize edilmiş.- Gerçekten müslüman, Allah'la peygamber arasında karşılıklı olan selâmların kutsal formüllerini tekrar ederek ve müteâkiben de lütuf ve afv dileyerek namazına son verir.

İslâm böylece kâinatın bütün varlıklarının dua ve tesbihlerinin bir sentezini sunmak ister, hattâ bütün dinlerin bir sentezi: Budist ayakta tefekkür eder. Brahman Tanrı'nın sıfatlarını düşünür. Yahudi

Tanrı'nın kelâmını okur. Hristiyan O'na kavuşmaya can atar. Müslümanın namazı hepsini bir araya getirir.

ORUÇ

Müslümanların (ibadetler için) kullandığı Kamerî yılda 355 gün vardır. (Tam olarak 354.36705 dir). Aylar bazan 29, bazan da 30 gündür. Hz. Peygamber "Kim Ramazan orucundan sonra müteâkip aydan 6 gün daha oruç tutarsa, her zaman bütün bir yıl oruç tutmuş gibi olur" diyor. Gerçekten $29+6$ ve $30+6=35$ ve 36 gün yapar. Ortası 35,5 gündür. 10 ile çarpınca 355 gün olur ki bu Kamerî yılın gün sayısına eşittir. Zira Allah Kur'ân'da "*Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır*" (Kur'an VII/160) diye vadediyor. Bu sembolizm, Şemsî değil de Kamerî yıla uygun düşmektedir.

ZEKAT

İslamî olan zekât terimi Batıda "aumône" (=sadaka) kelimesiyle tercüme edilmektedir. Ben "impot" (=dinî vergi) kelimesini tercih ediyorum. Zira sadaka'da ne mecburiyet vardır, ne miktar sabittir, ne de verileceği zaman bellidir. Zekattâ ise hükûmet zekât vermeyenlere karşı zor kullanma yoluna başvurur. Öte yandan zekât -bir İslâm devletinde müslümanları yükümlü kılan yegâne vergi olarak- sadece fakirlere tahsis edilmiş değildir. Zekât çoğalan malın her cinsini kapsar; Ziraî mahsuller, madenlerin işletilmesi, ticaret, endüstri, altın ve gümüş vs. nin tasarrufu gibi. Bunların zekatından istifade edenler sadece fakirler değildir.

Şayet tarafımızdan eda edilen namaz ve oruç bedenimizle Allah'a ibadet ise, hükümete müştereken ödenmiş zekat da mallarımızla Allah'a ibadettir. Nitekim müslüman hukukçular "**ibâdetun bedeniyetun, ibâdetun mâliyetun**" (=bedenî ibâdet, mâli ibâdet) terimini kullanmaktadırlar. Zekat borcunu ödeme vazifesi mü'minin kafasında iyice yer etmelidir. Hattâ hükümet bil-mese, toplamasa veya herhangi bir şekilde baskı uygulamasa bile zekat borcu mutlaka ödenmelidir. Kur'an yirmi kadar ayette "*Namazı kılınız ve zekatı veriniz*" diye tekrarlar. Bu husus, dinî sistemin mükemmel ve şâmil olduğuna, bedenın hesabına ruhun, ruhun hesabına bedenın mutluluğunun en güzel delilidir.

HACC

Kadın erkek her müslümanın bir görevi olan hacc esnasında, Allah'ın evi Ka'be ziyâret edilir². Gelenek diyor ki, yeryüzüne gelmeden önce semada gördüğünün anısına onu ilk defa inşa eden Adem'dir. Nuh Tufanı'ndan sonra binayı yenileyen İbrahim'dir ve Adem'in cennet'den getirdiği Siyah Taş (Hacer-i Esved)'ı orada muhafaza etmiştir. Hacc, İbrahim'den itibaren günümüze kadar devam edegelmiştir. İslâm ona sahip çıkmıştır. İşte burada sembol gerçek rolünü oynar:

Kur'ân, Allah ve insanı birbirinin karşısı olan "Hükümdar ve kul" terimleriyle karşılar. "*Allah, kutlu bir Melik'tir*" (Kur'an LIX/23; LXIII/1). "*Yerin ve göklerin hükümrânlığı O'na aittir*" (Kur'an III/189); "*Yerin ve göklerin orduları O'nundur*" (Kur'an XLVIII/4). "*Yerin ve göklerin hazineleri O'nundur*" (Kur'an LXIII/7). Bir devlet sadece ülke, askerler ve hazinelere değil, aynı zamanda başkente de sahiptir. Mekke'ye İslâm'dan evvel niçin Ümmü'l-Kura (köylerin anası, ana şehir) (Kur'an XLII/7) dendiği bilinmiyor. Anaşehir aynı zamanda bir hükümdar sarayına da sahip olmalıdır. Bu da Kur'ân'ın Beytullah yani Allah'ın evi adını verdiği Ka'be'dir. Bu Ev'de, Peygamber'in "Allah'ın sağ eli" adını verdiği ve tavafların başlama noktasını belirtmek için konmuş siyah bir taş vardır. Elbette bunun bir haklı tarafı var:

Sâdık ve itaatkâr olmak (kul için) sadakat andı içmeyi gerektirir. Hükümdar'ın evine varır, elini Hükümdar'ın elinin üzerine koyarak sözleşme yapar. Gerçekten Beytullah'ı tavaflardan önce, onu bekleyen bir nöbetçi ve kendini onu muhafazaya adanmış müslüman hacı, Hacer-i Esved (Siyah Taş) üzerine elini koymaktadır -ve bu sözleşmeye de "istilâm" (ahit elde etme) denir.

Öte yandan, hükümdarlar yer değiştirmek için yaya yürümezler. Onlar taşınırlar. Kur'an'a göre (LXIX/17) kıyamet günü, tabiri câizse tıpkı bir tahtirevan gibi Allah'ın Arş'ını sekiz melek yüklenecektir.

2 Hacc'ta, herkesin ihram giyerek toplanması, kıyamet günü Arafat'ta Tanrı'nın huzurunda kefenler içinde toplanmanın âdeta bir provası ve sembolüdür. (Bkz. İ. YAKIT, Yunus Emre'de Sembolizm, s. 148. (Çevirenin notu)

Haccı teşkil eden diğer unsurlar da vardır: Ka'be'nin önünde iki kayalık vardır: Safa ve Merve. Gelenek diyor ki, Hacer, susamış bebeği İsmail'e su aramak için bu iki nokta arasında yedi defa koşmuştur. Burada analık aşkı Allah'ın kullarına olan aşkını sembolize eder (*Kur'an XXXIII/43*). Hacer'in analık aşkına saygı duyarak orada ilâhi aşka şükredilir ve O'nun rahmeti ve lütfuna başvurulur.

İbrahim, Allah'ı herşeyden daha çok sevdiğini ileri sürüyordu. Allah, ona şefkatle sevdiği bir evlat, yani İsmail'i verdi. İbrahim'i sınamak için Allah ona: "*Onu kurban et*" dedi. (Kurban edilen ilk doğandır. Bkz. Çıkış 13/1, Hezekiel 20). İbrahim tereddütsüz hemen hazırlandı. Şeytan onu bu düşüncesinden caydırmaya gayret eder, ama İbrahim onu taşılayarak kovar. O zaman şeytan da Hacer'i, ona müdahale etmesi için kullanmak ister. O da ona taşlar atar. Nihayet şeytan, boğazlanmayı reddetmesini ikna için genç İsmail'in önüne çıkar: Şeytan ondan da taşlar yiyerek cevabını alır. Bugün bile hacı, şeytanın vaktiyle taşlandığı Minâ'da işaretli üç dikili taşı taşlar ve böylece hacı, şeytanî arzuları kovduğuna inanır. İlâhî sınavdaki bu muazzam başarısından sonra Allah, İbrahim'e ikinci bir oğul, İshak'ı (*Kur'an XXXVII/110-112*) vererek mükafatlandırır.

Yeryüzüne gelişi sırasında Adem eşi Havva'yı kaybetmiştir. Daha sonra ona Arafat'da rastlıyacaktır ki bugün müslüman hacılar orada bütün günü Allah'tan afv dilemek için dua ederek, murakabeye dalarak geçirirler. Orası, **Cebelü'r-Rahme** (Rahmet Dağı)'nin yüksek bir yerinden Peygamber Hz. Muhammed'in hacc esnasında son veda hutbesini okuduğu -zira üç ay sonra vefat etti- ve (insanlığa) mesajını özetlediği yerdir. Bu hutbe, İslâm'a göre insanın temel hakları ve vazifelerinin anayasasını teşkil eder³.

Allah'ın Arş'ının altında meleklerle tahsis edilmiş bir cami vardır. Peygamber Hz. Muhammed diyor ki, Mekke'deki Ka'be, gökteki bu caminin tam iz düşümündedir. Öyleki, oradan bir taş atılsa tam Ka'be'nin damına düşer. O halde Ka'be göğe, ilâhi arşa bakan bir pencerenin simgesidir.

3 Metin için bkz. M. HAMİDULLAH, *İslam Peygamberi, Hayatı ve Eseri*, C. 1, paragraf 456.

Ka'be'nin bina olarak yüksekliği 28 zira'dır. Arap alfabesinin harflerinin sayısı da tıpkı ayın merhalelerinin sayısı gibi 28 dir. Endülüslü ünlü mutasavvıf İbnü'l-Arabî'nin dediği gibi, bu tesadüfi değildir. Nasıl ki Ka'be kelimesi hem kare, hem de dönmek (devretmek) anlamına (Tâcü'l-Arus) geliyorsa; Ka'be'nin planında da iki form vardır. Kare kısmı, yarı daire olan kısma bitişiktir. Hepsi birden kalb şeklindedir. Şu kutsi hadisi hatırlayalım. Allah: "*Ben yere ve göklere sığmam, ancak mü'min kulumun kalbine sığarım*" diyor. Beytullah'ın kalb şeklinde oluşu ne güzel bir form⁴.

Dediğimiz gibi, İslâm'ın din binasını oluşturan diğer direklerin gerçekliğinin aksine somut formlar ve semboller özellikle hacta kullanılıyor. Bir önceki örnek de, bu konuda belki bir fikir vermek için yeterli olacaktır.

4 Mevlâna "Ka'be'den maksat, velilerin ve nebilerin gönülleridir ve burası Tanrı'nın vahyinin yeridir" demektedir. (Bkz. *Fıhi Mâfihi* s. XXII, terc. M.Ü. Anbarcıoğlu, 3. baskı, M.E.B. İstanbul 1969).

Ka'be tarihte birçok tamirler geçirmiş ve ebatları zaman zaman değişmiştir. Osmanlılar en son 1630 da temelden bir tamir yaptılar. Ebatları: Ortalama en=10.04 m toplam çevre=43.80 m=318 boğum (%100) 43.80 m=318 boğum=21x66 (%99.91) dir. 318 Allah'ın "Er-Ra'uf" isminin sayı değerine eşittir. 21 Besmele'nin harf sayısı ve 66 da Allah, lâle ve hilal kelimelerinin her birinin sayı değerine eşittir. (Bkz. İ. YAKIT, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992, s. 42, 48 (Çevirenin notu).